

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת אמור, תשס"ט
מספר 808

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סוד בחירת עם ישראל

וַיֵּצֵא בֶן-אֵשָׁה יִשְׂרָאֵלִית וְהוּא בֶן-אִישׁ מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמִּחְנֶה בֶן הַיִּשְׂרָאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי. וַיִּקַּב בֶּן-הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרָאֵלִית אֶת-הַשֵּׁם וַיִּקְלָל וַיִּבְיָאוּ אֹתוֹ אֶל-מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת-דְּבָרִי לְמִטָּה-דָּן. פְּרַשְׁת הַמִּקְלָל (כד: י-יב) עמומה היא ומעוררת הרבה שאלות. רבנו בחיי שואל בפירושו כאן מדוע סיפרה התורה את המקרה ולא חששה לחילול ה' שעולה מן המסופר, הלוא די היה להביא את איסור ברכת ה' כמצווה, כמובא בסוף הפרשה, ללא הרקע הסיפורי. ותשובתו – התועלת שבסיפור. אין ספק שאנו למדים לא רק מן ההלכות אלא גם מן ההליכות המסופרות במקרא. להלן נשתדל לעמוד על כמה מן התועלות הנלמדות מהסיפור.

נתמקד באחד ההיבטים העולים מן הפרשה – שאלת הייחוס של המקלל. בתיאור המקרה אין שמות מלבד שם אָם המקלל שמופיע במפתיע בסוף הפרשה. אך כנגד החסר הזה מושם דגש על ייחוסם של האנשים המדוברים. בפרשיה זו מתנהל ריב בין בן תערוכת שהוא בן לאב מצרי ואם ישראלית מצד אחד ובין איש ישראלי מצד אחר. הכינוי "ישראל" מופיע חמש פעמים בפסוק וחצי. לכן גם מובן פירושו השלישי של רש"י על אתר, שנושא הייחוס הוא שורש הריב. ובלשונו:

ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב. בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן, אמרו לו מה טיבך לכאן, אמר להם מבני דן אני. אמרו לו: "איש על-דגלו באתת לבית אבתם" כתיב (במד' ב:ב). נכנס לבית דינו של משה ויצא מחוייב, עמד וגדף.

אחד הלקחים הנלמדים מכאן הוא מעלת הייחוס של עם ישראל. גם אם הנולד לישראלית מאב נכרי ראוי לבוא בקהל, הרי יש פגם בייחוסו, והוא פגום לכהונה.¹

עדיין יש לברר מה פשר הביטוי "בתוך בני ישראל", שלכאורה מציין מקום ולא ייחוס. רש"י מפרש על פי דרשת חז"ל בתורת כהנים: "מלמד שנתגייר".² ורמב"ן מקשה שלהלכה נפסק שנכרי הבא על בת ישראל, הנולד הוא ישראל כשר,³ ואם כן אינו צריך גרות. לכן אומר רמב"ן שהכוונה לצעד מעשי ולא לצעד הלכתי. הוא נדבק אחר אמו ולא אחר אביו. ועדיין יש לעיין מה באה התורה ללמדנו בזה. וכי בשבחו דיבר הכתוב?⁴ ועוד, לפי רש"י, אביו כבר הוכה על ידי משה, ואם כן לא יכול היה לילך אחר אביו.⁴

רמב"ן מביא דעה אחרת של חכמי הצרפתים⁵ האומרים שקודם מתן תורה נקבע הייחוס אחר האב, ולכן דינו היה כמצרי ולא נימול, "אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונימול". אך רמב"ן עצמו חולק על פירוש זה ואומר שכלל זה חל גם לפני מתן תורה:

ואין דעתי כך, כי מעת שבא אברהם בכרית היו ישראל ובגוים לא יתחשבו, וכמו שאמר בעשו (קידושין יח ע"א) ודילמא ישראל מומר שאני. וק"ו הדבר, אם לאחר מתן תורה שהכתייב הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין היא מקוה טהורה לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה, לא כל שכן קודם התורה שתהא מטהרת ולדה להיות כמוה לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל.

¹ ראו בכורות מז ע"א ויבמות מה ע"א, והובאו הדברים בפירוש רמב"ן כאן.

² אכן יש דעות בחז"ל שהיה נחשב כממזר, ראו תורה שלמה על אתר, ואכמ"ל.

³ ועי' בבא בתרא קט ע"ב: "מניין שתולים את הקלקלה במקולקל".

⁴ הרמב"ן עצמו מפרש שהביטוי "בתוך בני ישראל" בא לומר שיצא מביתו ובא בתוך העם. ושוב יש לשאול מה בא כתוב זה ללמדנו. אמנם לדברינו יש להטעים שהוא רצה להשתלב בתוך העם כבעל מעמד שווה לחלוטין, אם כן זהו חלק מן הסיפור – על מה היה הריב.

⁵ הם מבעלי התוספות, והובאו הדברים בפ"י מושב זקנים, ובפ"י פענח רזא ובחזקוני, שהם מבעלי התוספות.

מתי נוצר עם ישראל?

יוצא אפוא שהרמב"ן ובעלי התוספות נחלקו מה היה גדרם של בני ישראל לפני קבלת התורה. לפי הרמב"ן – הם נחשבו ישראלים, ולפי בעלי התוספות – בני נח. מחלוקת זו הובאה בספר "פרשת דרכים", דרוש א-ב, לבעל "משנה למלך", ובו נדון באריכות מעמדם ההלכתי של האבות וזרעם עד מתן תורה.

ברם נראה שבמחלוקת זו טמון גם יסוד רעיוני בדבר ייחודו ובחירתו של עם ישראל. התורה מתייחסת לסגולתם של ישראל בכמה מקומות: "וְעַתָּה אִם-שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקִלִּי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל-הָעַמִּים כִּי-לִי כָל-הָאָרֶץ. וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלֶכֶת פְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמ' כ:ה-ו); "וְהֵייתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאַבְדֵּל אֶתְכֶם מִן-הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי" (ויק' כ:כו); "כִּי עִם קְדוֹשׁ אֶתָּה לֵה' אֶ-לֹהֶיךָ בְּךָ בָּחַר ה' אֶ-לֹהֶיךָ לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה" (דב' ז:ו).

מהו א"כ סוד ייחודו של עם ישראל? ר' יהודה הלוי אומר שישראל הם בדרגה מיוחדת במין האנושי, ודבק בהם "הענין האלקי". זוהי סגולה אימננטית הטבועה בהם. אמנם כך נברא האדם הראשון, אולם רק ישראל הצליחו לשמור על תכונה זו ולכן נבדלו משאר העמים.⁶ ובלשונו:

ה' בחרם לעם ולאומה מבין אומות העולם וחל הענין האלקי על המונם עד שהגיעו כולם אל מעלת הדיבור... אחר שלא היה חל הענין האלקי כי אם ביחידים מבני אדם הראשון... והוליד בנים רבים ולא היה ראוי להיות במקום אדם אלא הבל... נתן לו תחתיו שת... והיה סגלה ולב וזולתו קליפה... עד נח, ביחידים היו לבבות, דומים לאדם... אבל אברהם... היה הענין האלקי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים... ליצחק, יעקב... ובני יעקב כלם סגלה.

גישה זו יכולה להיות תואמת את דברי רמב"ן, שעוד לפני מתן תורה, מאז אברהם, נחשבו כישאל. אבל מדברי הרמב"ם עולה כפשוט דברי הרס"ג הידועים – "אין אומתנו אומה אלא בתורתה". וזה לשונו באיגרת תימן: וזאת היא תורת ה' האמתית, שנתנה לנו ע"י אדון כל הנביאים... שבתורה הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם, שנאמר רק באבותיך חשק ה'... ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך, אלא בחסדו... הטיב לנו, בשביל שקדמו לאבותינו מעשים טובים... ומפני שייחד אותנו הבורא במצותיו וחקיו והתבארה מעלתנו על זולתנו בכללותו ובמשפטי, שנא' מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים... קנאונו האומות. לפי זה קבלת התורה היא המייחדת אותנו, וגישה זו יכולה להתאים לשיטת בעלי התוספות, שדין ישראל שבנו מתחיל עם קבלת התורה.

אפשר שלמחלוקת זו השלכה רעיונית גם בתחומים אחרים, למשל בתחום הגיור. האם הגר יכול להגיע למעלה העליונה כמו ישראל? בהלכה יש עדיפות מסוימת לישראל. למשל, הגר אינו כשיר למלכות ושררה.⁷ אבל הכוזרי אומר עוד שאינו מגיע גם למעלת הנבואה,⁸ על פי הסברה שמעלת ישראל היא סגולית עוד לפני קבלת תורה. אבל ברמב"ם אין רמז לזה.⁹ מעלתו של האדם תלויה בבחירתו. אפילו על נכרי אומר הרמב"ם בסוף הל' שמיטה ויובל (יג, יג):

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו הא-להים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד ע"ה אומר: "ה' מִנְתָּהּ חֶלְקִי וְכֹסֵי אֶתָּה תוֹמֵךְ גּוֹרְלִי" (תה' טז:ה).

אם כן מסתבר שגר יכול להתעלות לדרגת קודש קודשים ולזכות בנבואה,¹⁰ ונמצינו למדים שפרשה קטנה זו טומנת בחובה רעיונות יסוד של תורת ישראל.

ד"ר איתמר ורהפטיג
המחלקה למשפטים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

⁶ כוזרי מאמר א אות כז.

⁷ ראו רמב"ם, הלכות מלכים א, ד.

⁸ ראו כוזרי מאמר א אות קטו.

⁹ ראו רמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרקים ז-ח.

¹⁰ יש המביאים ראיה מהגמרא בסנהדרין לט ע"ב האומרת שעובדיה הנביא היה גר אדומי.